

werken, is dat zij laat zien dat niet alleen de aard, maar ook de functie van de netwerken voor mannen en vrouwen verschilde. Migrantenvrouwen hadden het sociale netwerk ook nodig om, als nieuwkomers in een stad, hun eerbaarheid opnieuw te laten ijkten. Voor mannen speelde dat minder. In de groeiende en in toenemende mate anoniemer wordende stad kon eerbaarheid steeds moeilijker door afkomst worden bewezen. Dat gold voor alle inwoners van de stad, maar voor migranten gold dat in versterkte mate. Voor migrantenvrouwen was – meer dan voor migrantenmannen – hun eerbaarheid onderdeel van hun sociaal kapitaal. Eerbaarheid was nodig om een goede partner te vinden, een goede betrekking of een plek om te wonen. Die eerbaarheid kon verworven worden door een vrome levenswandel of kerklidmaatschap. Kuijpers laat zien dat migrantenvrouwen, meer dan migrantenmannen, lidmaat van een kerk werden en bleven. Wellicht verplichtten ze ook hun dochters lidmaten te blijven, want Kuijpers constateert op dit punt ook verschillen tussen dochters en zonen. De eerbaarheidstrategie was ingewikkeld. Ook oneervolle vrouwen gingen naar de kerk en ook oneervolle vrouwen kregen daar aalmoezen. Kuijpers schetst een mooi beeld van scheldende, dronken, hoererende vrouwen in de kerk. Voor een herijking van de eerbaarheid moesten eerbare vrouwen dus niet alleen naar de kerk gaan, maar zich ook nadrukkelijk afzetten tegen de oneerbare vrouwen, die daar eveneens heen gingen. Dat resulteerde in een stroom klachten over kerkbezoekers en juist via die klachten krijgen we als historici weer een mooi beeld van de nieuwkomers en de verschuivende verhoudingen in de stad.

De centrale vraag van het onderzoek was: hoe verliep de integratie van de nieuwkomers in Amsterdam? Kuijpers is in haar antwoord op die vraag erg voorzichtig en houdt een heleboel slagen om de arm. Daarmee doet ze niet helemaal recht aan de hoeveelheid werk die in dit boek is gestoken en aan de mooie vondsten die het onderzoek heeft opgeleverd. Iets meer stelligheid had gemogen aan het einde van dit boek, waardoor we nog steeds niet alles weten, maar toch veel meer over de zeventiende-eeuwse migranten.

Marlou Schrover
Universiteit Leiden

Albert Eggens, *Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Drentse Historische Reeks 13 (Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2005) 282 p. ISBN 9023241460. Tevens verschenen als proefschrift aan de Rijksuniversiteit Groningen 2005.

De invloed van de oorlog op de criminaliteit is een vraagstuk dat de geesten al lang beroert. Criminologen allerhande zagen in de uitzonderlijke oorlogsomstandigheden een uitstekende *testcase* om het belang van omgevingsfactoren voor de verklaring van de misdadigheid na te gaan. Zo werd in tal van criminologische studies in bijna alle Europese landen de Eerste Wereldoorlog als een grootschalig sociaal experiment behandeld. Ook in Nederland werd er een stijgende criminaliteit vastgesteld. Het is de verdienste van de Groningse historicus Albert Eggens dat in zijn proefschrift de relatie tussen oorlog en misdadigheid weer aan de orde wordt gesteld aan de hand van een Drentse *casestudy*.

De auteur beperkt zich geenszins tot een geïsoleerde analyse van de criminaliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vanuit de overtuiging dat er een samenhang bestaat

tussen sociale condities en misdaad, biedt *Van daad tot vonnis* een omvattende analyse van de Drentse criminaliteit tijdens de eerste twee decennia van de twintigste eeuw aan de hand van twee steekproeffaren (1900 en 1906) en de gehele periode 1911-1918. Centraal staat de vraag of misdaad en geringe sociale cohesie met elkaar verband houden en welke sociaal-economische omstandigheden specifieke types criminaliteit in de hand werken. De auteur tracht die vragen te beantwoorden aan de hand van een indrukwekkende kwantitatieve analyse van de sociale, demografische en geografische achtergronden van mensen uit vier zorgvuldig afgebakende onderzoeksgebieden in Zuidoost-Drenthe die voor diverse delicttypes (door de auteur gegroepeerd in gewelds-, gezags-, vermogens- en 'oorlogscrisiscriminaliteit') door de arrondissementsrechtbank vervolgd werden. Ook op de bestraffing wordt uitvoerig ingegaan. Het uitstekend gestructureerde boek is zonder meer pionierswerk: de historische studies over misdaad in de 20ste eeuw zijn in Nederlands én internationaal perspectief vooralsnog erg schaars.

Eggens komt tot de conclusie dat de criminaliteit tijdens de oorlog goeddeels smokkel en overtredingen in verband met de distributiewetgeving behelsde. Het aandeel van de andere drie delicttypes liep terug door de oplopende 'oorlogscrisiscriminaliteit'. Met het oog op de maatschappelijke stabiliteit en de neutraliteit voerde de Nederlandse overheid nieuwe wetten en bepalingen in om de productie en distributie van consumptiegoederen te normeren en de smokkelhandel naar Duitsland aan banden te leggen. De auteur wijst er dan ook terecht op dat de verschuivingen in de cijfers tijdens de oorlog in eerste instantie aan het vervolgingsbeleid toegeschreven dienen te worden. De globale analyse lijkt uit te wijzen dat inwoners van gebieden met een betrekkelijk geringe sociale cohesie zich inderdaad vaker schuldig maken aan criminaliteit dan de bevolking van gebieden met een grote sociale stabiliteit. De pionierssamenleving van het actieve verveningsgebied (en in mindere mate de stad Coevorden) zou *in concreto* criminogener zijn dan de oude landbouwdorpen en het voormalige verveningsgebied. Toch hoedt Eggens zich voor monocausaliteit: hij haalt ter verklaring een samenspel van factoren aan, zoals losse sociale bindingen, zwakke sociale controle, hoge bevolkingsdichtheid en (gevoelens van) sociale achterstelling.

De waardering voor het pionierswerk neemt niet weg dat een aantal kanttekeningen op zijn plaats is. De studie is onvoldragen op bronkritisch vlak. De auteur geeft zich onvoldoende rekenschap van de implicaties van zijn keuze om zich haast exclusief te baseren op archieven betreffende vervolgte misdrijven, met andere woorden op het eindproduct van de strafrechterlijke keten. Onder specialisten bestaat er sinds lang een consensus dat als gevolg van de opeenvolgende schiftingsprocessen de betrouwbaarheid van cijfers afneemt naarmate ze later in die keten gesitueerd kunnen worden. De enkele keer wanneer Eggens toch cijfers over ingekomen én behandelde zaken naast elkaar zet, blijkt dat een dergelijke confrontatie de bruikbaarheid van veel van zijn kwantitatieve gegevens op losse schroeven zet. Cijfers over vervolgte criminaliteit zijn eerst en vooral revelerend voor de preoccupaties van overheden. Zo kan men zich afvragen of de geconstateerde hoge criminaliteitscijfers in de actieve verveningsgebieden niet in eerste instantie het wantrouwen van het repressieapparaat ten aanzien van de 'ongeregelde' arbeidersbevolking reflecteren. Uit onderzoek is daarnaast bekend dat 'buitenstaanders' met een gering sociaal kapitaal, zoals de veenarbeiders ongetwijfeld waren, een grotere kans maken om veroordeeld te worden dan 'gevestigden', die stevig waren ingebed in netwerken van horizontale en verticale relaties.

Niet alleen de aard van de gebruikte bronnen, maar ook de haast exclusief kwantitatieve aanwending ervan, leidt ertoe dat de lezer weinig over waarden, normen en aspiraties van de vervolgte personen te weten komt. Ten onrechte lijkt Eggens vaak uit te

gaan van een vanzelfsprekende mate van congruentie tussen waardepatronen van overheid en bevolking. Welke betekenissen door de actoren zelf aan de vervolgdgedragingen toegekend werden en welke sociale functies ze vervulden, komt de lezer nauwelijks te weten. De auteur lijkt dit gebrek zelf aan te voelen wanneer hij in het besluit aangeeft dat dé criminaliteit eigenlijk niet bestaat en dat een gedifferentieerde benadering zich opdringt. Maar de noodzakelijke stap verder, namelijk die naar een kwalitatieve interpretatie van de onderscheiden gecriminaliseerde gedragsvormen vanuit het perspectief van de betrokken actoren zelf, zet hij niet. Gevolg is dat hij bijvoorbeeld geweld ten onrechte reduceert tot agressie die bij gebrek aan sociale controle naar buiten komt zonder oog te hebben voor de sociale functies ervan als betekenisvolle actievorm binnen strategieën van informele conflictregulering.

Antoon Vrints
Universiteit Gent

Marloes Schoonheim, *Mixing ovaries and rosaries. Catholic religion and reproduction in the Netherlands, 1870-1970* (Amsterdam: Aksant, 2005) 280 p. ISBN 9052601860. Tevens verschenen als proefschrift aan de Radboud Universiteit Nijmegen 2005.

Mixing ovaries and rosaries is de handeditie van het in 2005 aan de Radboud Universiteit Nijmegen verdedigde proefschrift van Marloes Schoonheim. De auteur en haar onderzoek zijn voor de lezers van het *TSEG* geen onbekenden aangezien Schoonheim recent in dit tijdschrift een artikel publiceerde waarin ze de jaren zestig en zeventig uit haar onderzoek licht (*TSEG* 3 (2006) nr.2, 2-28). In essentie buigt de auteur zich over het verband tussen een hoge vruchtbaarheid en het rooms-katholicisme. De uitgebreide bibliografie toont aan dat het onderzoek zich niet in een historiografisch vacuüm beweegt. Spijtig dat het themanummer van de *Annales de démographie historique* uit 2003, getiteld *Religions et pratiques familiales*, niet in de bibliografie is opgenomen. Dit nummer is een ideale aanvulling op Schoonheims studie om verschillende landen met elkaar te vergelijken.

Het eerste hoofdstuk bestaat uit een historiografisch en methodologisch overzicht. Het onderzoek naar de Ierse casus toont als eerste in de rij het verband tussen religieuze overtuiging en demografisch gedrag. Vanuit de literatuur staat het voor Schoonheim vast dat het rooms-katholicisme, in tegenstelling tot andere denominaties, tot het laatste kwart van de twintigste eeuw hoge vruchtbaarheid bij haar gelovigen kon handhaven. Hoe is ze daarin geslaagd? Door middel van wat de auteur zelf *Mixing methods* (p. 62) noemt, besluit ze de culturele factoren achter het fertiliteitgedrag op drie niveaus na te gaan: op het macro-, meso- en microniveau oftewel nationaal, regionaal en individueel.

Hoofdstukken twee en drie bespreken het nationale en regionale niveau. Aan de hand van wetenschappelijke literatuur besluit Schoonheim dat voor het macroniveau de verzuiling bepalend was. Het systeem van verzuiling gaf, niet alleen aan de katholieke kerk maar eveneens aan de staat en de andere zuilen, de mogelijkheid om het morele leven van de burgers te reguleren. De katholieke zuil verstond daar ook het demografisch gedrag onder. Voor het mesoniveau bestudeerde de auteur zes Nederlandse gemeentes aan de hand van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Schoonheim presenteert in dit hoofdstuk haar kunde als demografisch onderzoekster. Haar onderzoek laat haar echter niet toe verrassende conclusies te trekken: sociaal-eco-